

Epistemologie

Zdeňka Jastrzemska,
Katedra filozofie FF MU
25. 10. 2021

Osnova

- Vymezení disciplíny a jejích otázek
- Co je to poznání/znalost?
- Teorie pravdy
- Možnosti zdůvodnění
- Skepticismus
- Empirismus (problém percepce a indukce)
- Racionalismus (syntetické apriori)
- Seznam pojmů
- Doporučená literatura

Vymezení disciplíny a jejích otázek

Epistemologie (gnoseologie, noetika)

- zabývá se poznáním (Jaké je podstata poznání? Co je to znalost? Co můžeme vědět? Jak můžeme něco vědět? Jaké jsou zdroje našeho poznání? Které zdroje jsou důvěryhodné/spolehlivé? Jaký je rozsah lidského poznání? Existují nějaké hranice našeho poznání? A pokud ano, kde tyto hranice a meze leží? Jaký je vztah mezi poznáním a jazykem? Ovlivňují poznání naše zájmy? Jaké jsou epistemické ctnosti? Jakým způsobem se naše poznání vyvíjí? ...)

Co je to poznání – podmínky znalosti

Tři základní typy poznání:

- a) Poznání prostřednictvím obeznámenosti - Znat někoho/něco
- b) Praktické poznání - Znat jak
- c) Propoziční poznání - Znat že

Tradiční definice poznání (podmínky znalosti):

Osoba S ví, že p (= propozice, význam věty) právě tehdy když:

- 1) p je pravda (podmínka pravdivosti)
- 2) S je o p přesvědčen
- 3) S -ovo přesvědčení je racionálně podložené, ospravedlněné (podmínka justifikace)

Pojmová analýza – snaha nahradit intuitivní, před-teoretický pojem (např. pojem znalost) nějakým jiným, přesně specifikovaným → normativní aspekt filozofie

Teorie pravdy

Korespondenční teorie pravdy

Tvrzení je pravdivé, právě tehdy když koresponduje s faktem.

Problémy: Jak vymezit vztah korespondence? Dvě propozice X jeden fakt. S jakými fakty korespondují negativní pravdivé věty?

Koherenční teorie pravdy

Tvrzení je pravdivé, právě tehdy když je prvkem koherenční množiny.

Problémy: Jaké vlastnosti má koherenční množina? Jak mezi koherenčními množinami vybírat? Mohou existovat pravdivá tvrzení, která nejsou součástí žádné koherenční množiny?

Konsenzuální teorie pravdy

Tvrzení je pravdivé, právě tehdy když se na něm shodne většina kompetentních členů nějaké jazykové skupiny.

Pokud je shoda dána na základě užitku → **pragmatická teorie pravdy**

Problémy: Kdo je kompetentní? Je pravda „neměnná“?

Možnosti zdůvodnění

Externalismus = přesvědčení je zdůvodněné, jestliže je způsobeno spolehlivým procesem (např. smyslovým vnímáním)

Internalismus = přesvědčení je zdůvodněné, jestliže má osoba kognitivní přístup k evidenci pro toto přesvědčení

Fundacionalismus = každé ospravedlněné přesvědčení v posledku spočívá na základním, *neodvozeném* ospravedlněném přesvědčení

Koherentismus = jednotlivá přesvědčení jsou ospravedlněna celým systémem přesvědčení, se kterým jsou koherentní

Skepticismus

- směr, který při řešení epistemologických otázek využívá pochybnost, upozorňuje na neredukovatelnou možnost omylu
- mnoho různých podob a variant (např. Humův skepticismus, Descartův skepticismus)

Putnam | MOZEK V KÁDI

Představme si, že šílený vědec přinutil lidskou bytost (můžete si představit sami sebe) k operaci, při níž vyňal z těla mozek dané osoby (váš mozek) a umístil ho do kádě s výživou, která udržuje mozek při životě. Nervová zakončení připojil k super-vědeckému počítači, který v osobě, jíž mozek patří, vzbuzuje přelud, že vše je jako obvykle. Zdá se jí, že existují lidé, věci, obloha atd., ve skutečnosti ale vše, co dotyčná osoba (vy) vnímá, je výsledkem elektronických impulzů přenášených z počítače do nervových zakončení. Počítač je natolik pokročilý, že pokusí-li se osoba zvednout ruku, zpětná vazba z počítače vyvolá „vidění“ a „cítění“ zdvižené ruky. Navíc může šílený vědec změnou programu podle libosti vyvolat v oběti „zkušenost“ (či halucinaci) spojenou s jakoukoli situací nebo prostředím. Rovněž může vymazat vzpomínku na operaci mozku, takže si oběť bude myslet, že je v daném prostředí odjakživa. Oběti se dokonce může zdát, že právě sedí a čte toto vyprávění o zábavné, avšak zcela absurdní hypotéze, že někde žije šílený vědec, jenž přemisťuje lidské mozky z těl do kádí s výživou, která udržuje tyto mozky naživu.

Zdroj: PUTNAM, Hilary (1981): *Reason, Truth, and History*. Cambridge: Cambridge University Press, 5–6.

Empirismus

= veškeré naše znalosti (popř. i význam pojmů) pramení ze smyslů, rozum má za úkol pořádat, organizovat smyslová data.

Smyslová zkušenost je spolehlivou metodou poznání, přestože občas produkuje nepravdivé obsahy (halucinace, sen, ...).

Francis Bacon (1561–1626)

Projekt: Veliké obnovení věd

Kritická a konstruktivní část

1a) Kritika stávajícího i tradičního vědění

(strnulost, stagnace, absence touhy, velký důraz na autoritu)

1b) Kritika lidských schopností poznání

(učení o idolech) Idoly (= zdroje omylů v našem poznání): rodu, jeskyně, trhu, divadla

2) Vybudování nového vědění (role indukce)

Empirismus a problém percepce

Co je objektem naší percepce, našeho vnímání?

1) Reprezentacionalismus: **John Locke (Esej o lidském chápání, 1690)**

- zkoumá přirozené příčiny idejí a způsob vzniku vjemů;
- zabývá se otázkou, co je to vnímání;
- předkládá důvody, které podporují jeho názor, že smyslové vnímání je spolehlivým zdrojem poznání existence vnějších věcí.

Bezprostředním objektem vnímání je idea, která existuje v naší mysli.

Primární kvality (rozlehlost, tvar, pohyb, číslo)

X sekundární kvality (barva, zvuk, chuť)

Empirismus a problém percepce

Co je objektem naší percepce, našeho vnímání?

2) Fenomenalismus: **George Berkeley (Pojednání o základech lidského poznání, 1710)**

Zpochybnění rozlišení primárních a sekundárních idejí (všechny ideje jsou sekundární).

Důvody ve prospěch existence vnějších věcí jsou příliš slabé.

Objektem našeho vnímání jsou ideje, skutečná věc však neexistuje.

Existují pouze myslící substance.

Vnější věci existují jako ideje v boží mysli.

Empirismus a problém indukce

Základní a odvozené poznání.

Otázka spolehlivosti metody odvozování. Indukce X dedukce

David Hume: Zkoumání o lidském rozumu (1748)

Předměty poznání: vztahy idejí (nezpochybnitelné pravdy) X faktické okolnosti – zakládají se na kauzálním vztahu.

Jakou máme jistotu, že i zítra vyjde Slunce?

Závěry odvozené pomocí indukce říkají něco více, než premisy, ze kterých jsou odvozeny.

Racionalismus

= můžeme dospět k poznání na základě pouhého rozumu, bez přispění zkušenosti.

Apriorní (nezávislé na zkušenosti) X Aposteriorní (zkušenostní) poznání

Analytické soudy/věty (predikát je obsažen v subjektu) X syntetické věty (predikát rozvíjí subjekt)

1) Analytické a priori - matematická a logická tvrzení, jsou informativní?

2) Analytické a posteriori – kontradikce?

3) Syntetické a posteriori – běžné informativní věty

4) Syntetické a priori

René Descartes (1596–1650)

Pravidla pro vedení rozumu

Rozprava o metodě: jak vést správně rozum a hledat pravdu ve vědách (1637)

Aplikace vědecké, deduktivní, geometrické metody ve filosofii.

4 pilíře:

- 1) **evidence** - Přijímat jen to, co se mi samo představuje tak jasně a zřetelně, že o tom nemohu pochybovat.
- 2) analýza - Každý problém rozdělit na co nejjednodušší části, které lze bezpečně poznat.
- 3) dedukce - Postupovat od jednoduchého ke složitému v pořadí
- 4) dokumentace - Sestavit úplné seznamy a obecné přehledy, aby bylo jisté, že jsme na nic nezapomněli

Descartes – metodická skepse

Dílo: Meditace o první filozofii (1641)

O tom, co lze uvést v pochybnost

- Odmítnutí empirické zkušenosti
- Odmítnutí nutných pravd

Nelze pochybovat:

Myslím (pochybuji), tedy jsem.

→ já je myšlení.

Seznam pojmů

- podmínky znalosti
- korespondenční teorie pravdy
- koherenční teorie pravdy
- konsensuální teorie pravdy
- externalismus
- internalismus
- skepticismus
- empirismus
- problém percepce
- problém indukce
- racionalismus
- apriorní a aposteriorní poznání
- analytické a syntetické věty
- metodická skepse

Doporučená literatura

- PRECHT, Richard David. *Kdo jsem?*. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1306-3.
- BLECHA, Ivan. *Filosofie*. 4. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-147-0.
- LAW, Stephen. *Filozofická gymnastika: 25 krátkých myšlenkových dobrodružství*. Praha: Argo, 2007. Aliter. ISBN 978-80-86569-84-0.
- LIESSMANN, Konrad Paul a Gerhard ZENATY. *O myšlení: Úvod do filozofie*. Olomouc: Votobia, 1994. ISBN 80-85619-94-6.
- PICHA, Marek a Dagmar PICHOVÁ. *100 myšlenkových experimentů ve filozofii*. Praha: Dybbuk, 2013. ISBN 978-80-7438-096-9.